

KERTINĖ
PARAŠTĖVaclav Havel Vakarams:
„prisiimkite atsakomybę“

Po džiaugsmingo išsilaisvinimo Vidurio-Rytų kraštų europiečiai vėl pradeda žvilgtinti į savo įprastinį pesimizmą ir fatalizmą, ima grįžti į tradicinį menkavertiškumo kompleksą. Čekijos prezidentas jiems neseniai priminė, kad ir Vakarai yra iš dalies atsakingi už Rytų Europos, pasaulio, nemaloniją padėti.

Vakarai turi „atsiverti“ toms valstybėms, kurias komunizmas „atkiro“ nuo Europos – perspeja Čekijos prezidentas Vaclav Havel. Kitaip jie rizikuoja pakirsti savo civilizacijos vertybes, tai, už ką „verta pasiaukoti“.

Šis Havelio perspėjimas išspausdintas įtakingame dvimėnesinio Amerikoje leidžiamo žurnalo *Foreign Affairs* šių metų balandžio numerio. Pasaulis staiga virto nepaprastai sudėtingu ir daug sunkiau suprantamu, rašo jis. Senoji tvarka sugriuvo, bet niekas dar nesukūrė naujos. Rytų Europos išsilaisvinimas Vakarams užkrovė naują rūpesčių, ir kai kurie vakariečiai net jaučia nostalgiją senajai tvarkai, kuri buvo mažiau sudėtinga. Tai atsisipindi ir jų vartojamoje terminologijoje – anot Havelio, mus dar ilgokai vadins „pokomunistinėmis šalimis“ ir „buvusiomis buvusio Varšuvos pakto narėmis“.

Autorius supranta, kad suirutę Rytų Europoje veikia vakariečiai ir nuteikia juos laikyti atokiai. Tačiau toksai atokumas gali tapti labai pavojingu, nes jis rodo, kad Vakarai dar nesupranta padėties. Jei Vakarai ir kitos pasaulio demokratinės jėgos nesugeba greitai imtis atstatyti tvarkos, tai pradės daryti kitos, smurtingesnės jėgos, prasidės nauji konfliktai. Europos ir JAV nesugebėjimas apginti Balkanuose drastiškai naikinaną civilizacijos vertybių mums kai ką pasako ir apie demokratinį pasaulį.

Anot Čekijos prezidento, mes „pokomunistinėse“ šalyse esame giliai susirūpinę tuo, kas atsitiks su „vertybėmis ir principais, kuriuos komunizmas paneigė ir kurių varden mes priešinos komunizmui ir, galiausiai, jį nuvertė“. Daugeliu metų mus valdė komunizmas, ir tai „suteikė mums tam tikrą patirtį, kurios nekommunistiniams Vakarams (laimingai) neteko įsigyti“. Mes supratom, kad „vienintelės tikros vertybės yra tos, už kurias,

reikalui esant, žmogus sugeba ką nors paaukoti“. Komunistai, nors ir nesąmoningai, išmokė mus suprasti, kad „tiesos apie pasaulį negalima apriboti vien informacija apie jį, reikia ir nusistatymo, išpareigojimo, moralinio imperatyvo“.

Havel teigia, kad Vakarai prarado savo sugebėjimą „aukoti“.

Viena svarbiausių priežasčių: „mokslu ir technika paremtos Europos-Amerikos civilizacijos ūkinė pažanga, kuri palaipsniui pakeitė pačią vertybių sistemą. Pagarba žmogaus būties metafiziniam akiračiams vis labiau nustumiama į šalį, jos vieta užima nauja dievybė: be galo augančios gamybos ir vartojimo idealas“.

Is to, rašo Havel, kyla „protecionizmas“ – ta pigių Rytų Europos prekių baimė Vakaruose; ta baimė giliau užsiangauzoti ten, kur nematyti greito pelno; tas atsargumas, vaizduotės ir drąsos stoka; ta *status quo* meilė. Liberalus rinkos ūkis? Taip, bet tik mums. Saugumas? Taip, bet tik mums. Tautos interesai? Taip, bet tik mūsų.

Havelio patarimas Vakarams: nežiūrėkite į mus, lyg jūs tesilankytumėte zoologijos sode ar težiūrėtumėte baisių filmą. Vakarai turėtų suprasti, kad kaita Rytų Europoje tiesiogiai liečia ir juos, sprendžia jų likimą ir todėl reikalauja jų aktyvaus dalyvavimo bei pasiaukojimo „mūsų visų pakenciamos ateities delei“.

Pasak Čekijos prezidento, vadinamųjų Vakarų likimas šiandien sprendžiamas vadinamuosiuose Rytuose: „Jei Vakarai nesugebės surasti rakto į mus, kurie buvome smurtu atskirti nuo Vakarų (jiems per daug nesipriešinant), jie galiausiai praras raktą ir į save pačius“.

Šiandien, labiau kaip bet kada istorijoje, viskas yra susiję – rašo Havel. Todėl dabartinės civilizacijos vertybės ir ateities perspektyvos yra visur esmiškai išbandomos. „Dėl to Jungtinių Amerikos Valstijų ir Europos Sąjungos ateitis yra sprendžiama keičiančiame Sarajeve ar Mostare, nuokotuose Brazilijos tropikuose miškuose, Somalijos ar Bangladešo giliose skurdose“.

Žmonės šiandieną žino, kad juos gali išgelbėti tik naujoji pasaulinės apimtios atsako-

M. K. Čiurlionis – Europos kultūros kontekste

VYTAUTAS
KUBILIUS

Vytauto Landsbergio darbuose M. K. Čiurlionio figūra iškyla kaip centrinė lietuvių kultūros figūra, davusi pagrindus svarbiausioms jos sritims, suformavusi jos savitumo zoną ir esminius vertės kriterijus. Tokio dydžio figūrai apibūdinti buvo reikalinga metodologija, suvokiama kultūra kaip žmogiškojo universalumo fenomenas. M. K. Čiurlionio menas nesidavė įspaudžiamas į socialinių, ekonominių, politinių santykių algebrą. Marksistinė metodologija turėjo kapituliuoti šio fenomeno akivaizdoje. Jau pats tyrinėjimo objektas reikalavo dogmatinėms formulėms nepasidavusios laisvos dvasios, kuri galėtų suvokti M. K. Čiurlionio kūrybės minties skrydį kosminės begalybės link. Jau pirmuose Vytauto Landsbergio darbuose suplazdėjo šita vidinė laisvės dvasia, būtina M. K. Čiurlionio interpretacijai. Čia anksčiausiai įsitvirtino kultūros autonomiškumo samprata, kuri ano meto sąlygomis reiškė vieną: kultūra neprivalo tarnauti svetimam režimui.

Visuose Vytauto Landsbergio veikaluose, ypač dabartiniame, vėliausiajame M. K. Čiurlionis: laikas ir turinys, M. K. Čiurlionio kūryba suvokiama tarptautiniame kultūros kontekste, kuris yra ne šiaip sau fonas, o aktyvus kūrybos veiksnys, jos novatoriškumo rodiklis. Tarptautinis ginčas – kur ir kada užsimezgė abstrakčioji dailė, kas pradėjo serijų techniką muzikoje – gali būti vaisingas, tik operuojant visos Europos moderniojo meno raidos faktais ir bendrąja logika.

Vytauto Landsbergio knygose M. K. Čiurlionis gyvenimo Europos kultūrinio gyvenimo ritmais, būdamas jo centre, o ne provincinėje periferijoje. Varšuvoje jis klausosi Wagnerio ir Strauss'o muzikos, skaito Poe, Ibsen'ą, Kipling'ą, Wilde, Nietzsche, Merežkovskį, grožisi Wyspianskio, Munch'o, Kandinskio, Toulouse-Lautrec tapybos darbais. Leipzig'e lanko Wundt'o paskaitas, išvysta simbolistinius Boecklin'o paveikslus. Nuernberg'e susitinka su Gauguin, Matisse, Cezanne paveikslais. Peterburge, Dobužinskio namuose, regį japonų grafiką. Druskininkuose užrašo 40 senų dūkų dainų. Tyrinėtojas labai nuosekliai atkuria didžiojo lietuvių tapytojo ir muziko intelektualinių meninių išgyvenimų

mybę. Tačiau tą atsakomybę reikia tikrai prisiminti – žvelgdamas į Vakarus, savo straipsnį baigia Vaclav Havel.

kž

M. K. Čiurlionis

šaltinius, nustato jų chronologiją ir reikšmę. Jis išryškina nepaprastai intensyvią įvairiausių kultūros klodų akumuliaciją – spiritualistinę indų filosofiją, Egipto civilizaciją, lenkų romantizmas ir neoromantizmas, vagnerizmas, nudaiktintos tapybos estetika, simbolizmas, lietuvių folkloras ir lietuviško stiliaus dvasiniai pagrindai. Jis ieško ne tiesioginių itakų bei vidinės priklausomybės ryšių, o siekia apibrėžti bendrą dvidešimtojo amžiaus pradžios Europos kultūros atmosferą, kurioje brendė didžiųjų menininkų dvasinė gimnastytė ir panaši evoliucijos kryptis.

Vytauto Landsbergio veikaluose nėra apriorinio teziškumo. Čia nėra patetinės retorikos: Čiurlionis – didžiausias, Čiurlionis – genialiausias... Tyrinėtojas kalba faktų, mikroskopiškai ištyrinėtų smulkmenų, kruopščios kūrinii analizės kalba, kuri savaime klostosi į išvadas – labai pasvertas, argumentuotas, kur vengiama bet kokio perdėjimo bei mums būdingų patriotinio pasi-didžiavimo intonacijų. Visa jo mokslinė veikla lydi skrupulingas sąžiningumas. Kiek įdeta darbo, nustatant vien M. K. Čiurlionio kūrinii chronologiją! Lietuviai nemoka saugoti savo kultūrinio palikimo relikvijų – M. K. Čiurlionio dienoraščiai, didžioji laišku dalis pražudytas, neišliko (o gal ir nebuvo) jo bičiulių dienoraščių, kuriais galėtų pasiremti tyrinėtojas. Tenka menesius ir metus knisti kalnus šaltinės medžiagos, kad būtų nustatytas paprastas biografijos faktas.

Vytauto Landsbergio darbai apie M. K. Čiurlionį yra, regis, pirmieji interdisciplinarinio

tyrinėjimo darbai Lietuvoje, atlikti vieno žmogaus. Muzikologijos profesorius su tokia pat kompetencija analizuoja ne tik M. K. Čiurlionio muziką, bet ir jo dailės bei literatūros kūrinius. Pripažinęs M. K. Čiurlionį literato talentą, jis išvelgia jo laiškuose, dienoraščio fragmen-

tuose, užrašytuose pasakojimuose tą pačią kosminę dimensiją ir ciklišką kompoziciją, visumos siekimą, kaip ir tapyboje. Visa, kas M. K. Čiurlionio padaryta, priklauso jo „skirtingo, fantastinio pasaulio“ (Čiurlionio žodžiais) logikai, kurios vientisumą ir atskleidžia Vytauto Landsbergio knygos.

Naudodamasis kiekvienos meno srities specifiniais analizės metodais ir terminais, Vytautas Landsbergis tuo pat metu išlaiko gyvą meno stebuklingumo pajutimą, estetinio išgyvenimo gyvybingumą. Jo knygose M. K. Čiurlionis yra universalių mastabų dvasinis dydis, kas kartą stebinant, spinduliuojantis savo intensyvia poetine energija, teikiantis gyvybinius impulsus šių dienų kūrybai. Tad nenuostabu, kad Vytautas Landsbergis buvo vienas atkakliausių konservatyvumo laužytojų lietuvių muzikologijoje, itin aktyviai prisidėjęs prie šių dienų modernios lietuvių muzikos gimimo ir išaugimo.

Stebėdamas Vytauto Landsbergio darbus (monografiją apie Česlovą Sasnauską, studijiniai straipsniai apie vargonininkų kūrybą, Vinco Kudirkos muzikos kompozicijos), aš vis labiau, kad pasirodys jo parašyta kapitalinė

lietuvių muzikos istorija. Bet didžioji Lietuvos istorija ji pašaukė kitiems darbams.

Per visą dvidešimtą amžių lietuvių kultūra, regis, neturėjo ramaus dvidešimtmečio, kad virš jos neplasnėtų juodi gresmės sparnai, kaip M. K. Čiurlionio paveikslė.

Vienoje Vytauto Landsbergio knygų aprašytas toksai M. K. Čiurlionio gyvenimo epizodas. Peterburgo studentai lietuviai suruošė vakarėlį, bet neturėjo pinigų nusisamdyti muzikanto šokiams. M. K. Čiurlionis, įstabus kompozitorius ir dailininkas, visą naktį skambino polkas ir mazurkas lietuviams studentams...

Taip išėjo, kad M. K. Čiurlionio interpretatorius turėjo atsisėsti prie politikos fortepijono ir talentingai sugroti nepriklausomybės melodiją, pagal kurią šoko visa Lietuva...

Man drovu įtikinti Habilitacinio komiteto narius, kad Vytautas Landsbergis yra nusipelnęs humanitarinių mokslų habilituoto daktaro vardo. Šį vardą jis galėjo gauti prieš du dešimtmečius, bet „per Maskvos malonę“, dabar jis gaus lietuvišką habilituoto daktaro diplomą, kaip ir privalo nepriklausomybės melodijos skambintojai ir dirigentai.

Vytauto Landsbergio
„M. K. Čiurlionis:
laikas ir turinys“

ANTANAS TYLA

Nors turime ilgą mūsų tautos ir valstybės istoriją, bet ji nėra užbaigta. Ji teberašoma šiandien ir toliau bus rašoma rytoj ir poryt.

Ir naujausioji visuomenės, kultūros ar meno istorijai reikalingas yra mūsų ilgalaikis paveldas. Visų humanitarinių mokslų kryptį tyrinėtojas svarbu būna ir reikalinga išsiaiškinti visuomenės struktūrą, kurioje viena ar kita asmenybė subrendo, kūrė. Nemažiau svarbu įvertinti, kaip ta asmenybė prisidėjo prie to meto ir vėlyvesnės visuomenės mentaliteto formavimo ir kokių būdu tai buvo pasiekiama. Del istorinių politinių aplinkybių mes dar neturime fundamentalesnio atsakymo į klausimą, kokia buvo 1918 metais atsikūrusios Lietuvos piliečių visuomenė, piliečių, kurių dauguma augo ir formavosi devynioliktojo amžiaus pabaigoje – dvidešimtojo pradžioje. Tiesnėme kai kurių tuometinės Lietuvos valstybės iškilusių asmenybių vienos ar kitos krypties nuostatas. O kas subrandino, kokiomis vertybėmis maitinosi eilinis tos valstybės pilietis, paskui, sovietinės okupacijos metais, kovojęs partizanų būriuose, kalejės sovietiniuose lageriuose ar Sibiro tremtyje. Tai atsakymo belaukianti problema, organiškai susijusi su kultūrinu paveldu.

Profesoriaus Vytauto Landsbergio habilitacinio darbo „M. K. Čiurlionis: laikas ir turinys“ pagrindiniai teiginiai jau kuris laikas funkcionuoja kultūros paveldu suinteresuotoje mūsų visuomenėje. Po to, kai habilitantas 1969 metais apgynė daktarinę disertaciją, pasirodė dar bent kelios monografijos, liečiančios tiesiogiai habilitacinę problemą ar tampriai su ja susijusias. Tos

Vytautas Landsbergis

Vidos Kuprytės nuotrauka

(Nukelta į 4 psl.)

Šiame numeryje:

Vaclav Havel primena Vakarams atsakomybę už Rytų Europą • Vytauto Landsbergio Čiurlionis – Europos kultūros nešėjas • Algimanto Kezio ir Loretos Vaškus knyga – fotografijos ir eilėraščiai • Viktoro Vizgirdos mirties metinėms • Žurnalistas Scott Shane pas Baltimorės lietuvius • Apie Anykščius ir anykštėnus

Dvigubas solo

FOTOGRAFIJOS / ALGIMANTAS KEZYS
EILĖRAŠČIAI / LORETA VAŠKUS

Sventųjų kapas

GIMIMAS

Vilnija laikas
Godisi vienatvė
Pavargusio keleivio sapnas
Banga sudūžta į aušros vartus
Kažkoks gal trumpas
O gal kvailas taktas
Skaičiuoja
Mano buvusius ir esamus laikus
Ir sensta laikrodys
Kerpėja ciferblatas
Seniai sulūžusi
Sekundinė strėlė
Prisiminimais prausiamas
Paseno veidas
Jo kontūrai
Raukšlėti ir pilki
Velėna artinasi
Šaltas kvapas
Kūną nusenusi, pavargusi
Priglaus
Ir džiaugsis samone
Laisva vėl tapusi
Į kūdikį ištis savo sparnus

1983

Prisiminimai I

SENIAI KARTU

O kartais vėtra
Sudrumstė ramybę
Ir laukuose pakvimpa medumi
Ir palaidi žirgai
Per pievas bėga
Ir paukščiai maudosi ugny

Ten meilės kvapas
Žadina jaunystę
Dviejų žmonių
Kurie seniai kartu
Ir Lietuvoje prisiminimų nusimaudę
Jie vėl sugrįžta
Prie senų laikų

Ir kam žadėta — atiduota
Gyvenimas ir net mirtis
Iškūnytos svajonės blėsta
Prieš vėjo geismą
Jungt lytis

Ir meilės pradžių sugrąžinė
Jie glėbyje dviejų žmonių užmigs
Kur laukuose medum pakvėpų
Pieva juos senstančius ramins
Ir tik žirgai prabėgę šuoliais
Juos vėl į dabartį grąžins
Ir žilos galvos vėjo pilnos
Pakels sparnus ir skris ir skris

IŠDYKĖS LAIKAS

Šnabžda išdykęs laikas
Prisiminimą liūdną gaino
Tu nesugrįši į vaikystės sodus
Su tėveliu už rankos
Ir žvaigždės tavo danguje
Bevardės liks žibėti
Ir obuoliai nesurinkti
Amžiams paliks gulėti
Toje žemėje, kurios tu neapsėjai
Kryžiais kapų artimųjų
Bet palikai vienišus ir tuščius
Jų namus ir sodus
Nes tavo juokas
Kuriamie jie gyvi buvo
Paliko žilas jų galvas
Ilgesio pilnas
Ir tik sapnuose
Pas juos nubėgus
Klaupiesi ant kelių ir verki
Prašai atleidimo už pražiūrėtą
Vienišas liūdnas jų akis
Bet šnabžda išdykęs laikas
Kad jie dar gyvi tavimi
Tik tavęs kelio gale nematyti
Tu vis dar toli
Dar toli

1983

SODAS

Išsivadukite iš nevilties
Prisirpusių svajonių sode
Apvaisinkite likusius žiedus
Sypsenų šviesa ir meilės rasa
Galbūt, rūkas aklo akim apibėgs
Bet nepulkit į paniką
Sukluse išgirsite plakimą širdies
Savo artimo, savo mylimo
Virpantys senių pirštai
Suras jus ir apkabins
Amžių išmintį ir tikėjimą dovanos
Kartu su meile ir gaivių žodžių:
Aš — tavo žemė ir tavo dangus
Aš — tavo gėris ir tiesa
Aš esu tavo tauta
Lietuviškai kalbanti — miela
Būk bitute tarp mano žiedų
Ir sodas atneš tau vilties ir jėgų

1992

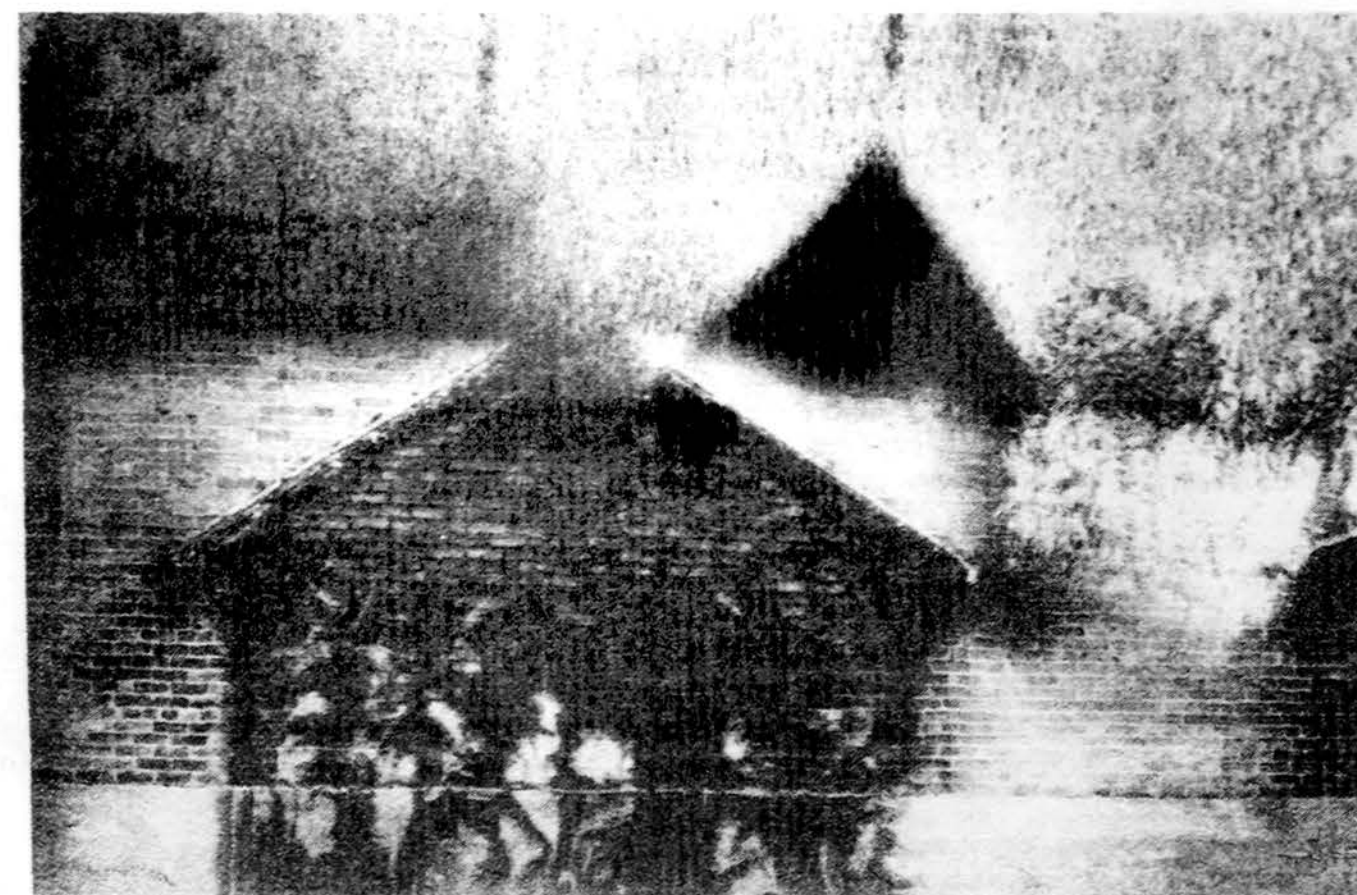
SUNKUS KELIAS

Prasidėjau iš Tavo
Pabaigsiu — Tavimi
Bet iki to turiu prarast
Visa, kas daugiau už dangų
Visa, kas mažiau už dulkę
Visa, kas sunkiau už orą
Visa, kas giliau už tamsą
Padėk man
Aš pavargau

1990

Paradoksas

Prisiminimai II

DANGUS

Dangus, išplautas šviesoje
Nesudrumstas, beribis aukštis
Tingiais klajūnais — debesim
Aplipęs, tarsi Dievo paukščiais

Viena diena iš pievos atminties
Diena iš mano šventų lobių
Diena tikėjimo, šviesos pilna
Į praeitį išėjus ir prapuolus

O mano Viešpaties keliai
Težinomi iš žodžių ir iš raštų
Kartokitės širdy, žmonių laikais
Prisiekiu, jais visais klajosiu

Žinau, bus jūros, dykumos, kalnai
Bus šviesios naktys, žvaigždėmis dabintos
Ir viskas bus po tuo pačiu dangum
Žmogaus akim per amžius išbraidytu

Žmogaus, kuriam tik tiek bereiks
Nes visa kita bus bereikšmiai
Kur netvarioj būtų jam pasimetusi seniai
Tiesą dangų jis trokšta sau atrasti

Padėki jam — pakelk akis
Į dangų, į jo gylį
Lai skęsta siela toj šventoj erdvėj
Žmogaus, kuris jį myli

1993

Vidudienis

(Iš naujos knygos Dvigubas solo (Algimanto Kezio fotografijos, Loretos Vaškus eilėraščiai), išleistos Amerikos lietuvių dailės klubo Čikagoje 1994 metais.)

Smėlis ir jūra

REGIMANTAS
TAMOŠAITIS

• DVIGUBAS SOLO. Fotografijos / Algimantas Kezys. Eilėraščiai / Loreta Vaskus. Chicago: Amerikos lietuvių dailės klubas Čikagoje, 1994. Didelio formato, 128 puslapiai. Viršelis – dailininkės Loretos Vaskus, fotografija Algimanto Kezio. Įvadas – Arvydo Reneckio. Spaude Questar spaustuve Čikagoje. Gaunama Galerijoje, 4317 South Wisconsin Avenue, Stickney, Illinois 60402.

Svarstydamas kaip pradėti rašyti apie unikalią dviejų menininkų poetų knygą *Dvigubas solo*, gal valandą meditavau, žiūrėjau į dvi knygoje greta sudėtas nuotraukas – „Atostūmis“ ir „Loreta V“, kol staiga atsiskleidė gelminis ryšys tarp lyrinio teksto ir meninio vaizdų, taip pat šią lyriką vienijanti idėja, poetinio judesio pobūdis.

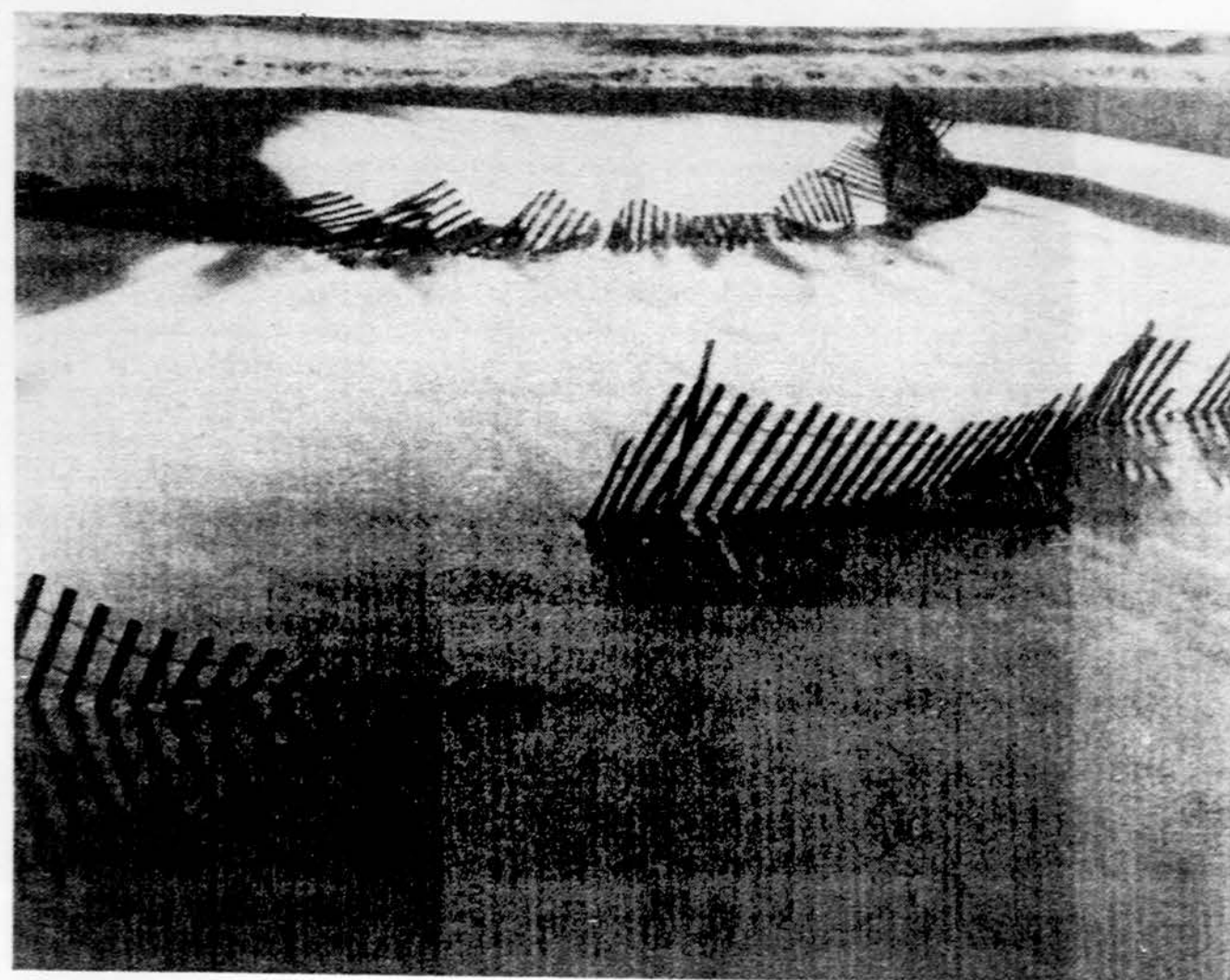
Taigi „Atostūmis“ – itin simboliškas žuvedros pakilimas juodų vandenų fone; „Loreta V“ – išaukštintas jaunos moters siluetas, tarytum nebeprilausantis šiai žemei; moters žvilgsnis, kupinas dvasinės rimties, nukreiptas kažkur aukštyn, o torsas tarytum vaduojasi, kyla iš neaiškių, smėliškai sukuriojančių vandenų. Šiuose Algimanto Kezio meninės alchemijos ir vaizduotės kūrinuose vanduo yra kaip beasmenio, visuotinio moteriškumo simbolis, pirmapradis chaosas, o išsilaisvinanti žuvedra būtų savarankiskam gyvenimui pabudusios merginos įvaizdis. Ir čia pat matome sudvasintą žmogaus paveikslą, individualybę paženklintą, savo nelygstamą vertę žinančią moters asmenybę. Tai yra pats tikriausias ir tiksliausias vizualinis jau ne autorės, bet lyrinio subjekto paveikslas. Šiose dviuose nuotraukose išryškėja dvasinio augimo judesys ir svarbiausias Loretos Vaskus poezijos objektas – moters pasaulis, besiskleidžiantis individualios gyvenimo patirties perspektyvoje.

Beje, knygoje rasime ir nuotraukų autoriaus prasmingą „Autoportretą smėlyje“ – tai kažkur begalybės ištiesęs šešėlis, nusidriekęs netvarumo simboliu – smėlyje. Jūra ir smėlis – tokie yra ontologiniai žmogiškojo gyvenimo pamatai.

Kur kyla abiejų menininkų mintys? Knygoje yra net dvi nuotraukos tuo pačiu pavadinimu – „Blogo žemė“. Nesunku jį vaizdinį interpretuoti krikščioniškosios pasaulėžiūros šviesoje kaip moralinį bei eschatologinį „ašarų pakalnės“ ir dvasios viešpatijos dichotomiją. Dažnoje Algimanto Kezio nuotraukoje matysime iš paslaptinių aukštųjų sklandančių šviesą, kuri ateina į šį judantį pasaulį upės atspindžiais, šviečia pro langus, kyla senoviniiais laiptais, slysta senų grindiniu.

Dar viena iškalbinga Algimanto Kezio tema – civilizacijos pėdsakai. Tie miestai fotografijose – dinge, užkerėti, vaiduokliški, tai sustingę miestai be žmogaus, kuriuose sklaido tik prisiminimų dvasia, tamsiomis netekties spalvomis ženklinama žmogaus paliktas daiktus. Šio nekropolio fone retkarčiais pasirodantys žmogaus veidai – lyg mirazai; štai fantastinė „Odetta IV“ – lyg ji yra, lyg jos ir nėra. Šaltos vienatvės pasaulyje daiktai pavirte žmonės kartais dar bando susitikti, kaip tie du lapai, savo viršūnėmis siekiantys vienas kito („Palytėjimas“).

Panašūs motyvai valdo ir Loretos Vaskus poetinį pasaulį, tik jau nuspalvinti moteriškosios samonės spalvomis. Loretos lyriškai būdingas sąjaujimas nuo širdyje gimusio jausmo iki visuotinės reikšmės idėjų. Ji vysto universalias gyvybės ir mirties temas, šviesus vaikystės prisiminimą kontrastiškai keičia niūri dabarties suvoktis, kartojasi tipingai krikščioniškas žmogaus-piligrimo vaizdinys, sprendžiama

„Po audros“ – Algimanto Kezio fotografija naujojoje jo darbu ir Loretos Vaskus eilėraščių knygoje „Dvigubas solo“.

individo egzistencinė drama susvetimėjusio pasaulio aki-vaizdoje.

Bet šiandieną aš čia, o vaikystė tenai

Ir sėdžiu prie lango, aplipusio lašais.

Tai – ašara mano realybės

Ir takų galybės – o aš viena.

(„Verkiantis langas“)

Lemties fatališkumo jausmas vaikystės motyvą padaro dar intymesnį ir brangesnį:

Tu nesugrįši į vaikystės sodus

Su teveli už rankos

Ir žvaigždės tavo danguje

Bevardės liks žibėti.

(„Išdykęs laikas“)

Egzistencinė drama prasiveržia vargo motyvais, įgyjančiais filosofinę tediūm vitą, gyvenimo nuovargio reikšmę:

Mama, mama,

Aš jau sena.

Eisiu mirti,

Nes man gana.

(„Gana“)

Ir pajaučiau vargą,

Patogiai užlipusį man ant pečių.

(„I žvaigždę“)

Gimtąjam kraštui nostalgija – tai visuomet ciklinis minties judesys, susietas su grįžimu į praeitį, tuo netiesiogiai paneigiant progresuojančio laiko idėją, individualaus bei visuotinio tobulėjimo perspektyvą:

Tylos ir ramybės mieste

Tarp žaidžiančių su saule

Buvau aš gimęs ir gyvenęs

Tarp paprastų gerų žmonių

(„Gimtąjam kraštui“)

Dabar kas vakarą meldžiuosi

Kad sapnas būtų palankus

Nuėjęs mane į tą kraštą

Kur giedras gaisrai dangus.

(„Sypsenų miestas“)

Ši minorinių atspalvių poetini pasaulį neretai sušildo intymus jausmas bei žaismingesnės strofos. Vytauto Mačernio trioleto primena „Nebyli tamsa“:

Ruduo nukrito iš dangaus

Ir obuoliais nuo medžių lyja

Sakyki, mielas – ar žinai,

Kodėl mėnulis neprabyla?

Bet sielų dialogas vis tiek vyksta „toje tamsoje, kuri niekuomet neprabyla“. Mes lyg vienišos salos vandenynė, ir nėra tiltų, kurie mus jungtų.

Todėl „vienatvės tiltais“ keliaujama „jūros prasmės“ link, „jūros tiesos“ link („Tiltai“). Bet tokios kelionės bei abstrakčios tiesos intersubjektyvumo problemos neišsprendžia. Todėl belieka pakilti savyje, ir tik savyje surasti vertę bei prasmę. O pakilti galima, tik į kažką atsispiriant kojomis.

Šiuo atveju vienas įdomiausių Loretos eilėraščių yra „Beprotė“, chorejiniu metru nuskambantis kaip feministinis himnas:

Išsipildymų puota

Aš vel išprotejavau

Dieve, kaip man gera čia

Tarp šitų pigmejų

(„Beprotė“)

Stipri ir netikėta poetinės minties išraiška iš karto priverčia suklusti. Moteris šiame eilėraštyje iškyla iki universalios archetipo, atsiduria kažkur tarp Dievo ir šio pasaulio. Pastarajame šmėkso karikatūrinės figūros – pigmėjai (dvasinio menkumo alegorija) ir šunys (gašlumo vaizdinys). Lyrinis subjektas kreipiasi tiesiai į Dievą ir atšainiai kalba apie „situos“ padarus. Prisipažįsta: „Nuo mažens bijau šunų/ Nes jie mane myli“.

Ką reiškia išprotejimo hiperbole? Poetinė tiesa čia ne taip toli nuo tikrovės, nuo psichologinių tiesų. Juk išprotejimas tai stichiskas ir prievartinis samonės pa-

neigimas, tokios samonės, kurios turinys beviltingai slepia ir kankina asmenybę. Vidinio komplekso pėdsaką – išlaisvinančio „išprotejimo“ priežastį – kad ir nežymų, galima atrasti:

Bet aš moterim gimiau

Tik šiame pasaulyje

O už jo ribų – žinau

Esu Dievo glebyje

To, kuris mane sutvėrė

To, kuriam taip gaila

Jog pasaulyje šunų

Moteris kaip mailius

(„Beprotė“)

Dar kitur pasakytą tiesiau:

Neturiu kilmės, esu savamokslė

Ir žmonių visuomenėje

neapreikšta

Juo labiau, jog moterim man teko

gimti

Ten kur vyras – žodis ir tiesa

(„Ką gi“)

Vaiškiškai naivus ir nekaltas,

nerifikuotas atvirumas: tik čia

aš gimiau moterimi ir tik anapus slypi mano tikroji vertė. Bet jei tai yra žinoma („žinau“), tai iš to žinojimo taško galima jau čia tinkamai įvertinti, morališkai pasmerkti šunų ir pigmejų viešpatiją. Jei šunaujoje lyrinis „aš“ jaučiasi „kaip mailius“, tai šį amoralų pasaulį paneigus pasiekiamas dvasinė laisvė. Išprotejimas – tai vertybių perversinimas. O tuomet galima sakralizuoti pačius moteriškumo ženklus – štai krūtys glebių pigmejų rankoms darosi nebeapastiekiamos, nes „su žvaigždėmis jos jungiasi“. Įdomi ir vaizdinga hiperbole.

„Išsipildymų puota“ – išsilaisvinimas, kūniškojo ir dvasinio pradų harmonijos bei vertės suvokimas. Ir tai pakartojama ciklinės kompozicijos principu:

Dieve, kaip man gera čia

Tarp šitų pigmejų

Aš esu tokia laisva

Pilnai išprotejavus

Panaši tema pletojama eilėraštyje „Upė“, kur moters būtis prilyginama upei. Upės vaizdinys perteikia ekstatišką moteriškąsios galios ir gyvybės suvokimą: „Juk aš esu upė/ o jis – tiktai žuvis“.

Šį kartą „mailius“ yra vyriškos giminės. Apskritai, autorė yra linkusi siėti moteriškumą su visuotine gyvybe, įgyjančia regimame pasaulyje individualių jausminių patirčių kontūrus. Eilėraštyje ima ryškėti vadinamosios pagoniškos pasaulėjautos bruožai – pabrėžiamas būties cikliškas, amžinas gyvybės atsinaujinimas, nuolatinis sugrįžimas, vitalinės prigimties galios. Vertybine autorės orientacija būna nukreipta atgaline laiko kryptimi, į individualų „aukso amžių“, vaikystę, arba siekiama pilnatviško gyvenimo su meile ir jausmų energija.

Visa tai yra neįsisamontinti kūrybinės samonės klodai. Nes kur kas dažniau autore artikuliuoja įsisamontintos krikščioniškosios pasaulėžiūros ženklus, temas bei simbolius. Už visų šių ženklių bei vaizdinių paviršiaus, už visų poetinių konvencijų galima aiškiai pajusti gyvo jausmo šilumą bei ieškančią mintį, ieškančią prasmės savo gyvenime, tėvynėje ir svetur.

Viktoras Vizgirda (1904-1993)

Vytauto Maželio nuotrauka

Toluma ir paslaptys

PRANAS LAPE

Pernai, liepos 10 dieną, Cape Cod, Massachusetts, atsisveikino su dailininku Viktoru Vizgirda. Gimęs 1904 m. sausio 14 d. Dominikaniškos vienosidės, šiemet būtų šventęs savo 90-ąjį gimtadienį.

Bostoniškiai pažinojo jį kaip taurų, principingą žmogų, lietuvi, suinteresuotą lietuviška veikla, patikimą, visuomet pasirodusį padėti. Plačiau išsivijoje jis buvo žinomas kaip dailininkas, tapytojas, su nuosavu meniniu požiūriu, amžiaus patirtimi pagrįstais reikalavimais ir ištikimybėmis dailininko pašaukimui. Jaunystėje vadintas formalistu, visą gyvenimą save laikė modernistu, tikėjo, kad modernaus meno uždavinys yra ieškoti sprendimo formoje, o ne aiškinti pasirinktos temos turinį. Jis neslėpė ir to, kad studijuodamas pas Justina Vienožinskį žavėjosi Paul Cezanne darbais, o vėliau Paryžiuje jį suviliavo Matisse. Prigimtimi betgi visuomet liko ištikimas „pirmiesiems reginėjams“, kuriuos jis su nelauktu poetiškumu nusakė *Aiduose* (1980 Nr. 3): „[Jie] apsprendė mano gyvenimo būdą ir mano darbų braižą... Drobė turi būti prisotinta tirstumo, kur tik pro šakų tarpelius galima regėti horizontą, tolumą ir paslaptį“.

Gyvendamas svetur, toli nuo tėviškos, Viktoras Vizgirda nepaliaujamai ieškojo tų „paslaptių“, intuityviai pasirinkdamas vietas, primenančias vaikystėje matytus „reginius“, jų įtakoje skaldė ir tirštino drobės erdves taip, kad atrodytų, lyg „pro šakų tarpelius“ matomas horizontas ir kitos paslaptys. Toks tapymo būdas nejuociomis vedė, kaip jis pats aiškino, į „daugiau abstrak-“

čia“ tapybą, darė ją labiau ornamentuotą, o vietinės gamtos spalvos ir atspalviai paliko žymę siaip aplamai vizgirdiškame kontekste.

Išskirtiniu Viktoro Vizgirdos įnašu į mūsų dvidešimtojo amžiaus tapybos istoriją reikia laikyti jo pastangas (kartu su Antanu Gudaičiu) suburti jaunuosius dailininkus į sambūri, žinomą ARS kolektyvo vardu. 1932 metais pirmosios kolektyvo parodos proga išleistame manifeste išreikštas ryžtas: „... tarnauti atgimstančios tėvynės epochai ir kurti šios epochos stilių“ istorinėje atgimimo buvo daug reikšmingesnis, nei anuomet buvo tikėta. Tik dabar, grįžtant į Lietuvą jo signatarams, jų darbuose aiškiai yra įžiūrима ta pati ARS kolektyvo jungtis, kurios nepajėgė nutraukti nei okupacija, nei privertinė emigracijos toliai. Koks būtų buvęs žadetas epochinis stilius, Lietuvai išlikus laisvai, šiandien ne taip svarbu, klausimas lieka akademinis.

Svarbiau yra įsisamontinti ir suprasti, kad penkiasdešimt metų trukusi fizinė ir dvasinė okupacija jų ryžto nepalaužė. Lietuvoje likęs Antanas Gudaitis to stiliaus idėją išlaikė gyva ir, keičiantis sąlygoms, sukūrė sovietijoje neįsivaizduojamą dalyką – lietuviškąją tapybos mokyklą. Viktoras Vizgirda, savo keliu, duotam pažadui „tarnauti atgimstančios tėvynės epochai“ liko ištikimas savo paties pasirinktoje kultūrinėje izoliacijoje. Abu liko ištikimi savajai epochai!

Šiandien iš Rasų kapinių abu gali ramiai „pro šakų tarpelius“ žiūrėti ne tik į „horizontą ir paslaptį“, bet ir į vėl laisvos Lietuvos dangų.

anomis Lietuvos išsilaisvinimo dienomis dr. Onilė Šeštokienė suorganizavo ir pačiu svarbiausiu metu vadovavo „Free Lithuania“ komitetui. Ji buvo aktyviausia kongreso informatorė (lobbyist) iš Baltimorės. Jos vadovaujami baltimoriečiai aplankė visų Kongreso narių įstaigas Washington'e. Apie ją rašydama, *Vilties balso* redaktorė Katarina Cord pareiškė: „O Dieve, kiek viena gera moteris gali padaryti!“

Cezaris Surdokas

Kaip buvo išardyta utopija

Baltimorėje, dr. Kęstučio ir dr. Onilės Šeštokų namuose birželio 15 dieną susirinko per 30 kvietusių svečių, jų tarpe estų ir ukrainiečių, susipažinti ir išgirsti kalbančią žurnalistą, buvusį Baltimorės laikraščio *Sun* korespondentą Maskvoje, dabar specialiu projektų korespondentą, Scott Shane. Maskvoje jis buvo kaip tik tuo metu, kai Sovietų Sąjunga žlugo, o Lietuva kėlė (1988-1991). Kelis kartus jis lankėsi Vilniuje ir Vakarams perdavinėjo žinias iš Lietuvos.

Šis jo susitikimas su Baltimorės lietuviu buvo skirtas su pažindinimui su jo knyga *Dismantling Utopia: How Informa-*

tion Ended the Soviet Union (Išardant utopiją: kaip informacija pribaižė Sovietų Sąjungą). Knyga išleido Ivan R. Dee, 1332 North Halsted Street, Chicago, Illinois, 60622. Kaina – 25 dolerių.

Pradėdama šios knygos pristatymą, Onilė Šeštokienė pakvietė knygos autorių Scott Shane pakalbėti apie savo knygą ir pasidalinti prisiminimais iš ano meto gyvenimo Maskvoje.

Savo kreipinį autorius pradėjo lietuviškuoju „Labas“ ir „Gera man čia būti!“ Kalbėdamas apie Sovietų Sąjungą autorius atkreipė dėmesį į sovietų karinę galybę bei jų pasiekimus erdvių programoj, bet didžiausias atsilikimą

informacijos srityje. Gorbachiovas tai pastebėjo ir savo „viešumos ir persitvarkymo“ programa bandė informacijos trūkumus iš dalies pašalinti. Jis tikėjo, kad tuo būdu jis vykdo socializmo atsinaujinimą. Tačiau žmonės, išsiilę tikrų žinių ir nepakeldami absoliučios žinių kontrolės, pradėjo laisvę naudoti ne tiek, kiek valdžia norėjo leisti. Kai į žmonių rankas pakliuvo kopijavimo mašinos, kompiuteriai ir kitos elektroninės susižinojimo priemonės, jau niekas negalėjo sukontroliuoti, kiek ir apie ką žmonės gali žinoti. Kai Gorbachiovas važiavo į Lietuvą, jis dar tikėjo, kad lietuviai nepriklausomybės nenori.

Gorbachiovas buvo didelis ir įdomi figūra, bet, susižavėję jo dinamizmu ir drąsa bei to laiko Kremliu politikos drama, Vakarų stebėtojai ir žurnalistai neatkreipė reikiamo dėmesio į kai kuriuos didesnius veiksmus, kurie privėdė Sovietų Sąjungą prie reformų, revoliucijos ir galutinio žlugimo. Svarbiausias iš tų veiksmų buvo informacija. Informacija yra prizmė, per kurią reikia pažvelgti, norint suprasti Sovietų Sąjungos esmę ir jos žlugimą, nes informacija sugriovė tą totalitarinį milžiną.

Baltų atsakas į Maskvoje susidariusią situaciją buvo Vytauto Landsbergio kvietimas panaudoti naujai atrastą Molotovo-Ribbentropo pakta už Baltijos šalių nepriklausomybę. Lietuva buvo pirmoji respublika, paskelbusi savo nepriklausomybę. Lietuva sugebėjo panaudoti informaciją savo tikslui pasiekti.

„Dismantling Utopia“ autorius Scott Shane pasirašo savo knygą Baltimorės Lietuvių radijo valandėlės vedėjui K. Laskauskui.

„M. K. Čiurlionis: laikas ir turinys“

(Atkelta iš 1 psl.)

monografijos yra išvardintos habilitacinio darbo tezėse. Tai *Čiurlionio dailė* (Vilnius, 1976), *Laiskai Sofijai* (Vilnius, 1973), *Česlovo Sasnausko gyvenimas ir darbai* (Vilnius, 1980), *Vainikas Čiurlioniui* (Vilnius, 1980), *Čiurlionis ir muzika* (Vilnius, 1986). Čia noretųsi atkreipti dėmesį į habilitanto integravimąsi į kitų sferų tyrinėjimus ir į aukščiau iškeltą problemą.

Visiems yra žinomas M.K. Čiurlionio talentas ir tai, kad jis buvo didelis menininkas — ir dailininkas, ir muzikas. Habilitaciniame darbe yra atskleistos jo daugiasakio talento savybės ir ypatybės. Mane gi domina vienas habilitacinio darbo aspektas — tai M.K. Čiurlionio santykis su visuomenės raida ir jai iškilusiomis problemomis. Juk slėpininga M.K. Čiurlionio asmenybė atėjo į lietuvių kultūrą iš masiško mūsų tautos asimiliacijos lauko ir sustojo prie nereprezentatyvaus, mažai pasaulyje ir net Europoje žinomo, engiamo ir pažeminto lietuvių tautos kūrybinio sodo. Seno, apieisto sodo, kur medžiai stovėjo su nudžiūvusiomis šakomis ar ir visai nudžiūvę, o įvairių rūšių atžalynas buvo nedidelis ir gležnas, beaugantis neįdirbtose žemėse. Vis dėlto reikėjo kažko nepaprasto, kad M.K. Čiurlionis ėmėsi sodinti savo kūrybos medį apieistame Lietuvos sode, kuris buvo pavysję ne „t“, gerai įdirbtose žemėse vėsi augančių kitų kultūrų sodų. Bent jau jo muzikos kompozicinę kūrybą, o taip pat iš dalies ir dailę veiks visuomenės procesas ir tradicija. To meto visuomeninio proceso

Antanas Tyla, vertinęs Vytauto Landsbergio humanitarinių mokslų srities muzikologijos šakos habilitacinį darbą „M. K. Čiurlionis: laikas ir turinys“ 1994 m. gegužės 12 d. Vilniuje.

centre buvo tautinis atgimimas. Jis ir neleido įvykti M.K. Čiurlionio eksorbitacijai ir jam palikti mūsų tautą. Tautinis atgimimas buvo betarpiskai susijęs su ro-

mantizmu. Habilitantas pastebėjo, kad Čiurlionis neaplenkė romantinės muzikos polinkis ir nacionalinius pradus (Vytautas Landsbergis. *Čiurlionio muzika*.

Vilnius, 1986, P.215). Tačiau tie pradai nebuvo jam kūrybiniais remais. Monografijoje *Čiurlionio muzika* habilitantas rašo, kad istoriškai Čiurlioniui teko tartum pavėluotas nacionalinio romantiko vaidmuo, bet jis visas jame nesutalpino. „Sėdamasis įkvėpimo iš Tėvynės gamtos, folkloro, istorijos“, rašo Vytautas Landsbergis, „[jis] lyg pasauktas tapti lietuviškuoju Griegu ar Smetana, netrukus „pasuko šiuolaikiesniu individualiu keliu“ (pp. 216-217).

Tas individualusis Čiurlionio kelias nereiškė, kad jis atsikako savųjų visuomeninių uždavinių. Jis tiesiog ejo į naująją muziką kartu su modernizavimosi keliu einančia lietuvių tauta. Tautinį atgimimą Čiurlionis praturtino tuo, ko tas atgimimas iki Čiurlionio neturėjo — tai pirmaisiais ir dideles vertes lietuviškais simfoniniais kūriniais, sonatais, kvartetais (p. 217). Platus kitų tautų kūrybos pažinimo akiratis, jo kūryboje susiliejęs su liaudies meno pažinimu, tapo tradicija, kurią vėliau rutuliojo kiti lietuvių kompozitoriai. Habilitantas, pripažindamas Čiurlionį tautiniu kompozitorium, įvertino ir jo muzikinės kūrybos universaliasias ypatybes bei jos vertybę platesniu mastu (ten pat, p. 313).

Čiurlionio saugotinių vertybių muzikoje ir dailėje modelis rūpėjo ne vienam jo bendraamžiui mūsų inteligentui, svajojusiam atgimusią lietuvių tautą pastatyti į daug toliau dėl susidariusių aplinkybių nuejusį Europos tautų gretą. Mūsų istoriografijoje jau nemažai yra padaryta, besiaiskinant tautinio atgimimo kryptis ir kultūrą.

Vytautas Kubilius, vertinęs Vytauto Landsbergio habilitacinį darbą „M. K. Čiurlionis: laikas ir turinys“ 1994 m. gegužės 12 d. Vilniuje.

Tačiau habilitanto atskleistas Čiurlionio fenomenas dar nėra integruotas į minėtą problemą. Tai savotiška pastaba ir mano kolegoms — istorikams.

Habilitaciniame darbe ypač daug vietos paskirta Čiurlionio kūrybinio darbo ryšiui su dvidešimtojo amžiaus pirmajame dešimtmetyje besiformavusiu Lietuvos kultūriniu gyvenimu ir visu tautinio išsivadavimo sąjūdžiu. Tokiu būdu Čiurlionis yra integruotas į visą to laikotarpio visuomeninį gyvenimą. Habilitantas, parodydamas Čiurlionio —

menininko materialinio gyvenimo dramą Rusijos okupacinio režimo nualintoje Lietuvoje, lyg apibendrina daugelio Atgimimo laikotarpio humanitarų lėmtį. Toks menininko pristatymas yra reikšmingas ne vien tik kurios meno šakos tyrinėtojams, bet ir kitų sričių specialistams. Habilitaciniame darbe atskleistas ne vien Čiurlionis menininkas — kompozitorius, dailininkas ir literatas, — bet ir besiformuojantis būsimos atsikūrijančios Lietuvos valstybės pilietis.

Habilitantui pavyko atskleisti Čiurlionio idealų susiformavimo genezę ir jų realizavimo skalę po to, kai 1906 metais Čiurlionis savo broliui Povilui parašė programinę nuostata: „Aš esu pasiryžęs visus savo buvusius ir būsimus darbus skirti Lietuvai“.

Siūlau Vytautui Landsbergiui už darbą „M. K. Čiurlionis: laikas ir turinys“ pripažinti humanitarinių mokslų srities muzikologijos kapų krypties habilituoto daktaro laipsnį.

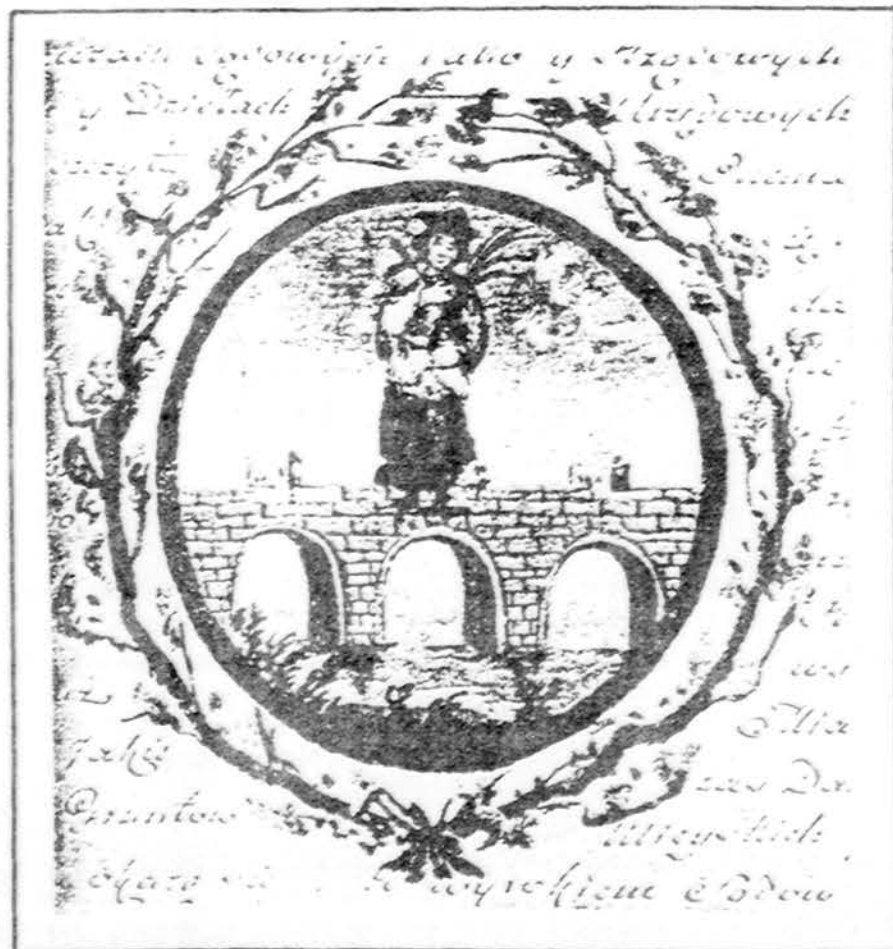
Anykščiai ir anykštėnai

JURGIS GIMBUTAS

Susipažinkime su nauja knyga *Anykščiai istorijoje, literatūroje ir atsiminimuose*. Sudarė: Vyngasdas Račkaitis ir Antanas Verbickas. Vilnius: „Mintis“, 1992. 332 puslapiai, 32 puslapiai fotografijų (įklija). Tiražas 10,000. Spaudė „Spindulio“ spaustuvinė Kaune. Išleista Anykščių rajono savivaldybės užsakymu. Veikalo mokslinis konsultantas istorijos dr. Antanas Tyla parašė pratarimą, kurioje, be kitko, paaiškina: „Knygos rengėjai pasirinko kiek kitokią struktūrą, nei praeitais dešimtmečiais išleistų istorinės geografijos monografių apie Ignalinos, Dubingių, Gervėčių (ir kitų) apylinkes. Mes remėmės idėja, jog Anykščiai garsūs iš čia kilusiais literatūros klasikais. Tad jų kūrinių ir papildytos studijos“. Knygos sudėti 37 straipsniai, kurių dalis yra originalios studijos, kiti — tik trumpi škiečiai. Net 20 perspausdinta iš praėjusių leidinių.

Svarbiausios *Anykščių* studijos bus bene šios: Gintautas Zabiela „Anykščių apylinkių istorija“, Algirdas Baliulis „Anykščiai XV-XVIII a.“, Antanas Tyla „Anykščiai 1905 m. tautiniame sukilime“, Česlovas Kudaba „Išgudotas, dainių pašlovintas kraštas“. Jos ir ilgiausios, nuo 17 iki 28 puslapių kiekviena. Šis mano išskyrimas nenuvertina ir kelių kitų vertingų straipsnių. Perspausdintas Baranausko „Anykščių šilėlis“. Sunumeruotos 343 poemos eilutės telpa į 8 puslapius.

Heraldikos specialistas E. Rimša nagrinėja Anykščių miesto herbą nuo 1792 metų. Ilustruoja senojo ir naujojo (1970 m.) herbų paveikslais, kurie nepanašūs. Archyvistas D. Butėnas rašo apie švietimą iki nepriklausomybės ir apie anykštėnų kovas už žemę ir laisvę. Mokytojas A. Ulčino straipsnis „Anykščių vidurinės mokyklos istorijos bruožai

Anykščių herbas (su šv. Kazimieru) — 1792 metai.

(1920–1940) — taip pat naujas įnašas. Knyga baigiama išsamiu komentaru, literatūros ir šaltinių sąrašu (21 psl.) ir autorių biogramomis.

Gaila, kad šis turinimas leidinys neturi pavardžių rodyklės. Fotografijų yra ir istorinės vertės, bet, deja, jos be datų. Nors apytikriai metai pagelbėtų. Ypatinga, niekur nematyta fotografija yra Antano Vienuolio ir Julijos Biliūnienės-Matijosaitienės nuotrauka prie Jono Biliūno kapo Liudiškių pilikalnyje. Kita išskirtinė nuotrauka yra žydų mokyklos „Javne“ mokiniai prie Puntuko. Istorinė ir parduotuvės nuotrauka su ryškia iškaba „Utenos vartotojų bendrovė“ — Anykščių skyrius“. Prie įstiklintų durų ir didelių vitrinų stovi trys moterys su baltais apsiaustais ir viršūnėmis su kaklaraiščiu. Pastarosios fotografijos skirtinos tarpukario nepriklausomybės laikams.

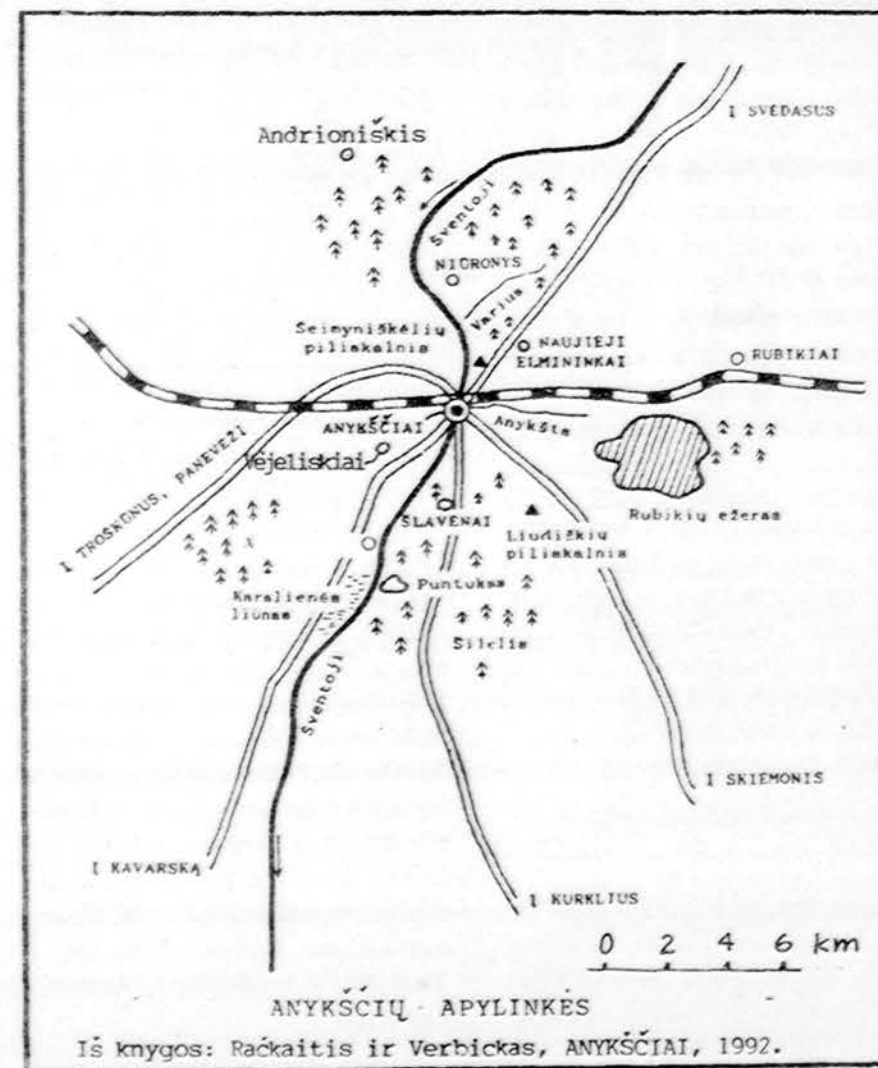
Be visiems gerai žinomų rašytojų, Anykščiuose ar jų artumoje

Anykščių prekybininkai prieš Antrąjį pasaulinį karą.

gimė ir augo kitų profesijų kūrybingos asmenybės, kurių naujojoje knygoje nėra. Paminėsiu tik kelis mano pažįstamus ar gimines. Statybos inžinierius Pranas Markūnas (1873–1964) gimė Andrioniškyje, prie Anykščių ir šiaurėje. Jis jau nuo 1919 metų Lietuvos gelžbetoninių tiltų statytojas — pionierius. Vėliau daugelio stambių pastatų projektuotojas ir rangovas. 1928 metais pagal jo projektą buvo atstatyti 1915 metais kare sugriauti Anykščių bažnyčios bokštai, 79 metrų aukščio (aukštesni už Panevėžio katedros). Pastatė ir padovanojo naują mūrinę bažnyčią Andrioniškiui. Markūnas buvo ir Vytauto Didžiojo universiteto privatdocentas, mano mokytojas.

Susisiekimo inžinierius Klemensas Karosas (1866–1933) gimė Vėjeliskiu vieniemyje. Nuo 1918 metų dirbo Lietuvos Susisiekimo ministerijoje kelių geležinkelio ruožų viršininku, o 1929 metais visos Lietuvos Plentų ir vandens kelių valdybos direktorium. Išėjęs pensiją, grįžo į gimtuosius Vėjeliskius ir užveisė didelį vaismedžių medelį, kuris tebklesti ir dabar. Mano motinos tėvas, mano senelis. Jo vyresnis brolis Antanas Karosas (1865–1947), taip pat gimęs Vėjeliskiuose prie pat

Anykščių apylinkės. Iš knygos: Račkaitis ir Verbickas, ANYKŠČIAI, 1992.

Anykščių, 1910–1919 buvo Seinų vyskupas ir nuo 1926 metų iki mirties Vilkaviškio vyskupas.

Diplomuota agronomė Elena Karosaitė-Gimbutienė (1894–1982) gimė Slavenų dvare prie Anykščių šilėlio, savo motinos Bronės Brazauskaitės tėviškyje. Ištekojo už žemaičio inžinieriaus Leonido Gimbuto, mano motina. Jinai baigė Žemės ūkio akademiją Dotnuvoje 1927 metais su diplomu Nr. 1. Parašė pirmuosius lietuviškus augalų genetikos ir daržovių selekcininkystės vadovėlius, išleistus prieš karą. 100 metų sukakties nuo gimimo progą apie ją plačiau rašė V. Račkaitis *Utenio* laikraštyje. Ona Brazauskaitė-Mašiotienė (1883–1949) gimusi Slavenų dvare, mano motinos teta. Pedagogė ir visuomenininkė, jau 1905 metais dalyvavo Didžiajame Vilniaus seime, o 1917 metais jinai Maskvoje įkūrė Lietuvos moterų lais-

vės sąjungą. Ištekojo už inžinieriaus Jono Mašio, būsimos Lietuvos valstybės kontrolieriaus. Apie Oną Mašiotienę ilgą straipsnį parašė V. Račkaitis irgi *Utenyje* (1990 m.).

Iš kitų mano pažįstamų žymių anykštėnų prisimenu: prekybininką Joną Karvelį, miškininką profesorių Joną Kuprijonį, gydytoją profesorę Vanda Mingėlaitę-Tumėnienę (mano motinos puslėtinė), gimusi taip pat Slavenų dvare 1880 metais). Pastarieji trys mirė JAV. Visų mano sumintųjų biografijos yra *Lietuvių enciklopedijoje*.

Anykščiuose leidžiamas žurnalas *Anykščiai* (kas 3-4 mėnesius), rajono laikraštis *Anykšta*, Lietuvos Sąjūdžio laikraštis *Žiburyr* ir laikraštis *Anykščių kraštui — Blyksnis*.

• **Senuosiuose Trakuose** nukasus pilavietės kultūrinį sluoksnį, rasti pilies pamatai. Dabar nebeliko dvejonių, kad pilis buvo ne medinė, o tvirta mūro. Sienos 2 m akmeninės, fasadas apmūrytas plytomis. Riesta baltiška — viena plyta ilga, kita trumpa. Rasta nemažai puodų šukių, datuojamų 12-14 a., du arbaletai strėlių antgaliai iš kovų su kryžiuočiais laikų. Lietuvių ar vokiečių jie, neaišku. Pasak dr. Albino Kuncevičiaus, antgalių gamybos technologiją lietuviai perėmė iš kryžiuočių. Piliavietėje atkasta ir gyvulių kaulų, galinčių būti dar 5 a. Atokiau nuo piliavietės, slėnyje iškasta 5-8 amžių keramikos šukių. Vadinasi, žmonių čia gyventa labai seniai.

Valdovai atsikėlė vėliau. Archeologai svajoją surasti kapines. Juk Lietuvoje, išskyrus Aleksandro palaikus Vilniaus Katedroje, daugiau kunigaikščių kapų nežinoma. Gal pavyks aptikti ir kulto vietą, alkavietę.

Dr. A. Kuncevičiui talkina Senujų Trakų devyntmetės mokyklos vaikai, o liepos pradžioje atvažiuos būsęs Vilniaus universiteto studentų istorikų. Archeologus domina Bedugnės, Piliakalio, Šventininkų, kiti kaimai. Gali būti, jog kai kurie neįkainojami mūsų istorijos turtai prarasti. Juk ir sovietmečiu, ir paskelbus nepriklausomybę, nerūdinių statybinių medžiagų gamykla, vėliau pasivadavusi AB „Nesta“, čia kasė žvyra, sunaikino ne vieną kvadratinį kilometrą kultūrinio sluoksnio. Taigi paslaptis nelengva bus atskleisti. O jų čia ir visoje Lietuvoje gali būti daugiau, negu manome esant. Idomus sutapimas: vos pradėjus kasinėjimus Senuosiuose Trakuose, atėjo žinia iš Lenkijos, kad netoli Varšuvos, tiesiant kelia, rastos 7,000 metų senumo titnago kasyklos. (AGEP)